

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

*Приполова Л. І.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри
загально-правових дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЩО ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Обґрунтовано актуальність проблеми адаптації національного законодавства до міжнародного в контексті захисту прав осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Зазначено авторів, які займаються цією проблемою. Проаналізовано суть окремих міжнародно-правових актів. Розглянуто деякі проекти нормативно-правових актів, розроблені для подолання проблеми адаптації норм національного права.

Ключові слова: адаптація, норми міжнародного права, особи, що відбувають покарання, законопроект.

Обоснована актуальность проблемы адаптации национального законодательства к международному в контексте защиты прав лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы. Названы авторы, занимающиеся данной проблемой. Проанализирована суть отдельных международно-правовых актов. Рассмотрены отдельные проекты нормативно-правовых актов, разработанные для решения проблемы адаптации норм национального права.

Ключевые слова: адаптация, нормы международного права, лица, отбывающие наказание, законопроект.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні одним із пріоритетних напрямків у нормотворчій діяльності лишається адаптація норм національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. На сучасному етапі оновлення пенітенціарної системи перед суб'єктами законодавчої діяльності постало завдання щодо оновлення правової бази діяльності органів та установ виконання покарань. Серед іншого вказаний напрямок діяльності стосу-

ється і аналізу стану захисту прав осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, для максимального наближення до міжнародних стандартів і правил.

Аналіз досліджень і публікацій. Різними аспектами проблеми реалізації міжнародних стандартів у вітчизняній практиці в галузі захисту прав осіб, засуджених до позбавлення волі, займалася низка вчених, зокрема Г. А. Аванесова, В. А. Бадира, О. І. Бажанов, І. Г. Богатирьов,

О. М. Джужа, А. В. Кирилук, С. В. Клименко, О. Г. Колб, О. В. Лисодід, М. С. Пузирьов, О. Б. Пташинський, А. Х. Степанюк, С. Я. Фаренюк, С. В. Царюк, І. С. Яковець та ін.

Ураховуючи той факт, що Державна пенітенціарна служба України нині перебуває на новому етапі свого розвитку, пов'язаному з активізацією євроінтеграційних процесів як у державі взагалі, так і в пенітенціарній сфері зокрема, розроблення доктринальної моделі побудови пенітенціарної системи України нового типу є одним із заходів реалізації Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 роки. З огляду на вищевикладене, нині серед керівництва пенітенціарного відомства, законотворців, у наукових колах і громадському секторі на порядок денний внесено питання щодо реформування в названій сфері [1, с. 5].

Постановка завдання. Отже, метою статті є правовий аналіз міжнародних стандартів поведження із засудженими та ув'язненими з точки зору їх імплементації в національне кримінально-виконавче законодавство. Ув'язнення та інші заходи, що ізолюють особу від навколишнього середовища, призводять до страждання, адже позбавляють її волі й тим самим – можливості реалізувати низку прав. Тому за винятком випадків, коли ізоляція вважається виправданою або коли цього вимагають міркування щодо дисципліни, пенітенціарна система не повинна посилювати страждання. Режим у пенітенціарному закладі повинен

звести до мінімуму різницю між життям у тюрмі та життям на волі.

Виклад основного матеріалу.

У межах статті передбачаються розгляд змісту процесуальних актів для аналізу на предмет відповідності стандартам ООН та Європейським стандартам у сфері поведження із засудженими особами й виокремлення позитивних правових аспектів регламентації прав засуджених осіб. Зазначимо, що міжнародними стандартами щодо захисту прав засуджених є сукупність ухвалених на міжнародному рівні відповідних принципів, конвенцій, рекомендацій та норм у різних сфер діяльності установ виконання покарань. Їх основою є Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Декларація про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання (1975 р.), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання (1975 р.), Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (з протоколами), Європейська конвенція про запобігання катувань чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню і покаранню (набрала чинності у 1989 р.), Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими (1955 р.), які наразі не мають обов'язкового статусу в міжнародному праві, Звід принципів захисту всіх осіб, затриманих чи ув'язнених у будь-якій формі (1988 р.), Європейські пенітенціарні правила (1973 р.), Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні право-

порядку (1979 р.), Принципи медичної етики (1982 р.) та Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.).

Стан вітчизняної системи виконання кримінальних покарань завжди викликав виправдану критику з боку як міжнародних, так і вітчизняних правозахисних організацій, громадськості й навіть державних органів. Діюча пенітенціарна система перетворилася на знаряддя покарання ув'язнених, тоді як головний акцент повинен робитися на їх ресоціалізацію, тобто на підготовку буквально з першого дня ув'язнення до повернення на волю. Реформи в Державній пенітенціарній службі України стосуються таких аспектів діяльності виправних колоній, як попереднє утримання тих, хто порушив закон, і відбування відповідного строку покарань після судових рішень. У контексті приведення пенітенціарної системи у відповідність до європейських стандартів Україна в реаліях сьогодення повинна здійснити багато перетворень: привести у відповідність умови утримання в установах, впровадити дієвий механізм законодавчої ініціативи щодо реформування, забезпечити дієвість системи альтернативних покарань на прикладі служби пробації, змінити примусову систему залучення засуджених до праці на соціально доцільну, створити дієву систему ресоціалізації та соціальної адаптації засуджених із метою відмови останніх від подальшої злочинної діяльності, забезпечити адекватне медичне обслуговування, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених тощо [2].

Європейські пенітенціарні правила [3] віддають головне місце у виховному впливі саме зв'язкам із зовнішнім світом: задля повернення засуджених до життя в суспільстві при кожному закладі необхідно мати соціального працівника, залучати до співпраці громадськість, підтримувати зв'язок із сім'ями засуджених; слід уживати заходів до того, щоб засуджені могли зберегти максимум сумісних із законом та умовами вироку прав у галузі їхніх громадянських інтересів, соціального забезпечення й соціальних пільг.

Водночас міжнародно-правові стандарти звертають увагу на духовну ізоляцію. Так, Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими [4] визначили основну суть ізоляції засудженого, яка проявляється в тому, що його позбавляють свободи. Зокрема, що стосується контактів із зовнішнім світом, то засуджені можуть спілкуватися під наглядом через регулярні проміжки часу з їхніми сім'ями або друзями, що мають бездоганну репутацію, в тому числі й шляхом листування. До відомо в'язнів слід регулярно доводити найважливіші новини через газети, журнали або особливі в'язничні видання, радіо та лекції або інші засоби, що контролюються органами адміністрації.

Оскільки тюрми є інститутами примусу й вимагають належного рівня керівництва та безпеки, Мінімальні стандартні правила ООН установлюють, що «дисципліну та порядок слід підтримувати твердо, вводячи, однак, лише ті обмеження, які необхідні для забезпечення надійності нагляду та виконання належних правил спільного життя в установі» [4]. Зокрема, вони рекоме-

ндують окреме (нарізне) розміщення ув'язнених, хоча щодо цього в Європейських пенітенціарних правилах допускаються відходи від згаданих вимог. Загалом установлено, що життя в місцях позбавлення волі повинно бути максимально наближеним до позитивних аспектів життя у суспільстві.

Свого часу (2012 р.) для відображення норм світової спільноти у національному законодавстві Указом Президента України [5] була схвалена Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, в якій чітко наголошено на невідповідності умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, нормам національного законодавства та європейським стандартам.

Кроком до утвердження міжнародних стандартів поведінки із засудженими стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» від 08.04.2014 р., де визначено стратегію й тактику державної політики щодо реформування органів та установ виконання покарань згідно з міжнародними стандартами [6].

Слід зазначити, що в Україні ведеться активна робота з розроблення проектів законів для вдосконалення нормативно-правового регулювання пенітенціарної системи з максимальною адаптацією до норм міжнародного права в контексті захисту прав засуджених. Починаючи з 2015 р., було розроблено низку відповідних законопроектів. Звернемо увагу на характеристику деяких із них.

Так, парламент ухвалив законопроект № 2251а від 03.07.2015 р., спрямований на впорядкування процедури застосування заохочень та стягнень до засуджених під час відбування покарання. Узятим за основу законопроектом № 2252а від 03.07.2015 р. передбачено внесення змін, які докладніше регулюють питання відбування засудженими всього строку покарання в одній виправній чи виховній колонії. Крім цього, там пропонується закріпити додаткові гарантії процедури застосування примусового лікування засуджених до позбавлення волі та передбачаються додаткові гарантії захисту прав засуджених жінок і жінок, які мають при собі дітей, а також неповнолітніх (наприклад, дозволити жінкам побачення з дітьми без обов'язкової присутності представника колонії). Законопроект пропонує розширити громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час відбування кримінального покарання. Його здійснюватиме спостережна комісія. Законопроект також обумовлює норму, яка надає засудженим можливість здійснювати телефонні розмови відразу ж після прибуття в установу відбування покарання, у тому числі й під час перебування в ділянці карантину, діагностики і розподілу. Законопроект обмежує загальну тривалість перебування осіб у дільниці посиленого контролю виправних колоній шістьма місяцями [2].

Відповідно до законопроекту № 2253а (від 03.07.2015 р.) засуджені відбуватимуть покарання в межах своєї адміністративно-територіальної одиниці. Може відбуватись і перехід засудженого за власним бажанням у колонію, розташовану

в адміністративно-територіальній одиниці, де проживають його родичі (відповідно до ст. 8 про забезпечення права на приватне та сімейне життя Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод) [2].

Наступний проект закону – № 2254 а від 03.07.2015 р. – передбачає внесення змін до частини 2 ст. 64 ККУ, спрямовані на те, щоб виключити можливість застосування довічного ув'язнення до жінок, які вчинили кримінальне правопорушення (в Україні довічне покарання відбуває лише 24 жінки, і їхня кількість не збільшується вже протягом тривалого часу) [2].

Законопроект № 2255а від 03.07.2015 р. передбачає підвищення ефективності захисту прав людини шляхом удосконалення доступу до правосуддя осіб, які утримуються в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань [2].

З метою наближення пенітенціарного законодавства України до європейських стандартів ухвалено законопроект № 2685 від 21.04.2015 р., який уточнює положення щодо медико-санітарного забезпечення засуджених, порядку листування, телефонних розмов і побачень, а також робіт, до яких можуть залучатися засуджені. Ним передбачається, що будь-які відносини ув'язнених і засуджених за злочини проти національної безпеки і територіальної цілісності України повинні проходити виключно під контролем адміністрації пенітенціарних установ [2].

Зауважимо, що впроваджувати в практичну діяльність органів та установ виконання покарань можна лише ті міжнародні стандарти, які

складають зміст нормативно-правових актів, що стали частиною законодавства України. Існує і інший бік цієї проблеми: у самих міжнародних джерелах не завжди передбачається обов'язок для країни-учасниці договору втілити певні стандарти в діяльність органу. Так, у преамбулі Європейських в'язничних правил зазначено положення про те, що «ці Правила не є типовими», і в багатьох європейських країнах в'язничні служби на практиці вже використовують стандарти більш високі, ніж викладені у цих правилах. Аналогічні застереження містяться і в інших міжнародно-правових актах із питань виконання покарань. Упровадження міжнародних стандартів поведінки із засудженими, які мають загальний характер, повинно стати моральним обов'язком тієї держави, яка декларує свою демократичність, та невід'ємним змістом її кримінально-виконавчої політики на всіх стадіях її формування [7].

Висновки. Досліджуючи питання імплементації міжнародних норм щодо осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, сучасні дослідники зауважують, що чимало норм кримінально-виконавчого законодавства потребує змін, доповнень та уточнень. Зокрема, найбільше занепокоєння викликають мінімальні норми для житлових приміщень у виховних колоніях, які не відповідають міжнародним стандартам поведінки із засудженими, що, в свою чергу, призводить до порушення Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань. Також необхідно покращити умови відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, привівши їх у відповідність до пункту 17.1

Європейських пенітенціарних правил і ч. 1 ст. 93 КВК України [8].

Отже, міжнародні нормативно-правові акти встановили загальні правила поведження із засудженими, надаючи державі право доповнювати їх тим переліком правообмежень, які вона вважає доцільними. Водночас такі акти встановлюють межі правообмежень, які складають основу

ізоляції засудженого. Вітчизняна наука та суб'єкти правотворчої діяльності активно працюють над проблематикою максимального наближення норм національного законодавства до норм міжнародного права у сфері захисту прав осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу (інноваційний проект). Інститут кримінально-виконавчої служби. Київ : 2014. 58 с.
2. Беззуб Є. І. Реформа Державної пенітенціарної служби України: від карального до реабілітаційного підходу // Центр досліджень соціальних комунікацій : URL: http://www.nbuv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1899:refor-ma-derzhavnoji-penitentsiaranoi-sluzhbi-ukrajini-vid-karalnogo-do-reabilitatsijnogo-pidkholdu&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 17.01.2018).
3. Європейські пенітенціарні правила : прийнято Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі Заступників Міністрів / БД «Законодавство України» / Верховна Рада України (ВР України). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 17.01.2018).
4. Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими : міжнародний документ : від 30.08.1955 / БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 17.01.2018).
5. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : указ Президента України : від 08.11.2012 № 631/2012 / БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631/2012> (дата звернення: 17.01.2018).
6. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів : закон України : від 08.04.2014 № 1186-18 / БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1186-18> (дата звернення: 17.01.2018).
7. Клименко С. В. Проблеми імплементації міжнародних стандартів щодо виконання кримінальних покарань у кримінально-виконавчому законодавстві України. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове фахове видання. URL: http://www.pap.in.ua/1_2014/Klymenko_1.pdf (дата звернення: 17.01.2018).
8. Кузьма М. Деякі проблеми впровадження в національне законодавство України міжнародних стандартів виконання покарань у виді позбавлення волі на певний строк щодо неповнолітніх. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Вип. 64. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/viewFile/7315/7318> (дата звернення: 17.01.2018).

L. Prypolova,
PhD in Law,
teacher of General Law Disciplines Chair
of the Institute of Criminal-Executive Service

THE PROBLEMS OF ADAPTATION OF NATIONAL LEGISLATION TO THE INTERNATIONAL PROTECTION LAW IN THE FIELD OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF PERSONS WHO COMPLY WITH PENALTIES IN PLACES OF EMPLOYMENT

The article substantiates the relevance of the problem of adaptation of national legislation to international law in the context of the protection of the rights of persons serving sentences in the form of deprivation of liberty. The authors of the problem are singled out. It is noted that international standards on the protection of the rights of convicts are a set of internationally accepted principles, conventions, recommendations and norms in various spheres of activity of penitentiary institutions. The essence of certain international legal acts (European Penal Code, Minimum Standard Rules for the Treatment of Prisoners) is analyzed. The article examines individual legal acts of Ukraine and their projects designed to overcome the problem of adaptation of the norms of national law to the norms of international law in the field of protection of the rights of persons in detention.

It is concluded that international normative acts have established general rules for dealing with convicted persons, giving the state the right to supplement them with the list of legal restrictions that it deems appropriate. Such acts establish the limits of the restrictions that form the basis of the isolation of the convicted person. Domestic science and law-makers are actively working on the issue of maximizing the approximation of the norms of national legislation to the norms of international law in the field of the protection of the rights of persons serving sentences in places of deprivation of liberty.

Keywords: *adaptation, norms of international law, persons serving sentences, draft law.*

Надійшла до редакції 21.02. 2018